

OŽÍVÁNÍ MĚSTSKÉHO SPOLEČENSTVÍ: PŘÍPAD KOMUNITNÍCH ZAHRAD V PRAZE*

Markéta Mikovcová

Provozně ekonomická fakulta ČZU Praha

Urban Community Reviving: the Case of Community Gardens

Abstract: This paper empirically examines the role of community in the community gardens of Prague. The goal is to determine whether the community is truly established, and whether it influences the public space. The case study of community gardens in Prague was conducted using the methods of semi-structured interviews and participant observations. Since community gardens are on the rise as bottom-up initiatives which react to the degree of individualisation in the city, they could be comprehended also as an activation of civic society. Although community gardens mutually differ, every one of them influences their geographic and social space to some extent. Regardless the way they are organised, there is a developed in-group sense among the gardeners which confirms the existence of community. The fact that community gardens seek to develop the space they are located in and that they engage in activities with local entrepreneurs and civic associations, but also that they associate people with an interest in gardening who would have not met without the existence of community gardens, leads to the conclusion that they develop space-based communities as well as interest-based ones.

Keywords: community garden; community; civic society; individualisation; public space

* Tento článek vznikl jako součást projektu „Ožívání městského společenství: případ komunitních zahrad“, číslo grantu MSM 20131034, s finanční podporou Interní grantové agentury Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze.

Komunitní zahrady jsou zakládány většinou ve městech, v prostoru, kde obyvatelé nemají běžně přístup k pozemku, na kterém by si mohli sami pěstovat potraviny. Díky této lokální iniciativě je možné buď na společném záhoně, anebo na vlastním malém záhonku pěstovat ovoce, zeleninu, bylinky i květiny, sdílet při tom základní vybavení i zkušenosti, seznámit se se svými sousedy a účastnit se různých kulturních i vzdělávacích akcí. Tento prostor může patřit jak městu, tak soukromníkovi, objevují se i zahrádky, které fungují „gerilově“, tedy bez oficiálního souhlasu majitele pozemku.

Komunitní zahradničení je způsob pěstování potravin ve městě běžný po celém světě. Zahrady s komunitními znaky vznikaly již v 16. století ve Velké Británii. Královna Alžběta I. zde zavedla „společné zahrady“ pro nájemníky domů (Bartolomei et al. 2003: 21). Ke konci 19. století byly komunitní zahrady zakládány ve městech Spojených států amerických. Nezaměstnaní dělníci si mohli pěstovat potraviny na společně řízených sousedských zahradách, kde měl každý zájemce vlastní záhonek. Ve stejnou dobu zde vznikaly i vzdělávací zahrady při školách a dětská hřiště. To značí začátek zaměřování pozornosti na podobu veřejného prostoru, vzdělávání a přírodu (Lawson 2005).

Od osmdesátých let, kdy se začíná objevovat myšlenka trvale udržitelného rozvoje, probíhá další vlna zakládání komunitních zahrad (Hou – Johnson – Lawson 2009). Nově založené komunitní zahrady fungují jako alternativa ke konvenčnímu zemědělství, která má do zemědělství navracet kulturu (*put the culture back into agriculture*) (Sumner – Mair – Nelson 2010).

V Praze se začínají komunitní zahrady v moderní podobě objevovat až od roku 2011 a od té doby se zájem o ně neustále zvyšuje. Svědčí o tom i fakt, že začínají být zakládány i v dalších městech České republiky. O první počín obecně prospěšné společnosti Kokoza – permakulturní komunitní zahradu se společným záhonem – nebyl dostatečný zájem, založila stejná společnost v následujícím roce již o mnoho úspěšnější komunitní zahradu, na které se každý stará o vlastní záhonek. V roce 2012 vznikla také zahrada zvaná Prazelenina, která slouží i jako kulturní prostor. V následujícím roce pak vznikly další tři: Ulitej záhon, Zebra a Kuchyňka. S každou další sezónou se objevují nové komunitní zahrady. Tato rychlost vznikání komunitních zahrad z nich činí velice zajímavý fenomén současného městského prostoru.

Mnozí autoři (Corrigan 2011; Okvat – Zautra 2011; Rosol 2010) upozorňují na to, že jedním z hlavních rysů komunitních zahrad v současných městech je právě jejich schopnost vytvářet komunity. Hlavním cílem tohoto příspěvku je tak na konkrétních případech komunitních zahrad v Praze zjistit, zda se v komunitní

zahradě opravdu komunita vytváří, jakou hraje roli a jakým způsobem taková zahrada působí ve veřejném prostoru.

K ujasnění toho, jaké společenství v tomto případě bude považováno za komunitu, využijí definici McMillana a Chavise (McMillan – Chavis 1984: 9). Dle nich s komunitou souvisí pocit, že „člověk někam patří, pocit, že členům na sobě záleží a že jsou pro skupinu důležití, a sdílená víra v to, že dokáží uspokojit své potřeby směřováním ke společnému cíli.“

Komunita v moderní společnosti

Tönnies (1996) staví komunitu (tj. *pospolitost*) do protikladu k moderní společnosti. Jeho komunita je určena jak lokálně, tak společnými hodnotami. V moderní společnosti naopak lokalita ztrácí na důležitosti, a tak zatímco dříve byly komunity spojovány s místem (Delanty 2003), sdružují se dnes na základě společného zájmu. Lze tak rozlišit dva druhy vztahů: (1.) na základě místa (tzv. *place-based*), jež byly často institucionalizovány a spojovaly členy dané komunity v protikladu k vnějším skupinám (Giddens 2010); (2.) na základě zájmu (tzv. *interest-based*) spojující lidi z různých lokalit společným zájmem na způsob sociální sítě (Firth – Maye – Pearson 2011; Kurtz 2001; Pudup 2008).

Pro komunitní zahrady je důležité právě společné místo, a to i přesto, že si nevytváří pevné hranice, členství v ní je dobrovolné a nebrání se ani vstupu lidí ze vzdálenějších částí města. Jejím hlavním cílem je podpora lokálních sousedských vztahů založených na rozvíjení společných hodnot. Je tak možné mluvit o renesanci tradiční tönniesovské komunity ve smyslu vytváření lokálního společenství.

Důležité je, že iniciativa komunitních zahrad vzniká ze zájmu a angažovanosti místních obyvatel (*bottom-up*) (Corrigan 2011; Okvat – Zautra 2011; Rosol 2010). Dochází k projevu a aktivizování občanské společnosti, která je jedním ze základních projevů demokratického soužití a působí jako součást veřejné sféry. Podle Hegelovy koncepce (in Müller 2003) je občanská společnost sférou oddělenou od státu a rodiny a z určitého pohledu také od trhu (Potůček 2005; Rakušanová 2005; Skovajsa 2010). Právě tyto definiční znaky občanské společnosti mohou být klíčem k vysvětlení vzniku komunitních zahrad ve městech.

Bauman (2002) s odvoláním na de Tocquevilla tvrdí, že občanská společnost je ohrožena procesy individualizace. V individualizované společnosti dochází k roztržštění odpovědnosti a otevírá se prostor pro „osobní egoismus“. Vztahy se zobecňují a konkrétní lidé se tak stávají lehce nahraditelnými (Keller 2004: 18). Sociální život ztrácí intimitu a vytváří prostor pro vandalismus a kriminalitu

(Anguelovski 2013). Životní události, ať již dobré, či špatné, jsou, slovy Baumana, „svaleny na bedra člověka – výlučně na jeho bedra“, bez ohledu na to, že si podmínky života nevytváří sám (Bauman 2004: 19).

Příčiny vzniku individualizace lze dle Bergera (Giddens 2010), ale i dle Habermase nebo Horkheimera, autorů inspirovaných zejména marxismem, přičítat vzniku moderních institucí přejímajících role osobních sociálních vztahů. Jak píše Keller, v moderní společnosti dochází k „postupnému přebírání jednotlivých funkcí tradičních komunit celospolečenskými instancemi nekomunitního typu“ (Keller 1999: 179). Společnost je nově tvořena ze vzájemně závislých subsystémů, z nichž má každý svůj vlastní cíl.

Mezilidské vztahy se v důsledku toho vyprazdňují a „zůstávají v nejlepším případě koníčkem, maličností ve volném čase“ (Horkheimer in Giddens 2010: 106). Jinak řečeno, vlivem individualizace se vytrácí sociální kapitál v podobě silných rodinných pout a komunit a v důsledku toho se snižuje i kapitál lidský (Coleman in Novotná 2010). Jednotlivci jsou stále méně angažováni v dobrovolných činnostech, snižuje se množství přemostujících kontaktů a pomalu mizí sociální solidarita (Scott – Marshall 2009). Fisher na individualizaci shledává i pozitivní prvky (in Giddens 2010), když uznává, že moderní města sice neumožňují existenci tradiční formy pospolitého života, avšak umožňují vznik forem nových. Podobně smýšlí i Keller, když říká, že tradiční vazby a spolu s nimi i možnost opory v důležitých situacích lidé ztratili pod „tlakem tržní ekonomiky a centralizované státní moci“, ale nyní se je někteří snaží opětovně nalézt (Keller 2004: 377).

Možný způsob odvrácení vlivu individualismu spatřuje Durkheim (in Delanty 2003) v aktivním občanství, kterým rozumí rozvoj solidarity. Podobně i Beck (2011: 119, 209–210) pojímá vznik nových občanských iniciativ jako reakci na „standardizaci individualizovaných existenčních situací“ a na „zespolečnění závislé na trhu, právu, vzdělání“, které neumožňuje individuální osamostatnění se. Osvobození od těchto struktur ale umožňuje participace ve veřejném prostoru. Ta zároveň dovoluje ustavování a upevňování nových společenských hodnot i naplnění autonomních individuálních potřeb prostřednictvím sociálních interakcí (Gorlach – Lošťák – Mooney 2008; Müller 2003; Potůček 2005; Rakušanová 2005). Vzdemutí občanské angažovanosti je možné chápat jako reakci na neoliberální chápání měst jako podniků (Rosol 2010) či jako posun k postmateriálním hodnotám s důrazem na seberealizaci a naplnění, spíše na kvalitu života než na kumulaci majetku (Ferrara 1997; Gorlach – Lošťák – Mooney 2008).

Sociální funkce komunitních zahrad

Město je kombinací geografického umístění, materiálních vlastností a pozitivních i negativních emocí s místem spojených (Storey 2012). K místu každodenního života a zkušenosti vzniká připoutání (*attachment*) posilované pocitem komunity a společné identity (Anguelovski 2013). Místo bydliště je tedy formováno jak svými materiálními, tak nemateriálními vlastnostmi, a pokud jsou obytné domy zasazeny do uměle vytvořeného prostředí namísto prostředí přírodního, stává se takovým i sociální život (Bachelard in Cooper 2006; Gehl 2000; Lawson 2005).

Mareček charakterizuje zahrady jako tzv. „komunikativní jádra“ bojující proti „občanskému odcizení a anonymitě“ a přidávající tak „významnou sídelní obytnou hodnotu“ (Mareček 2012: 191). Sociální funkce předzahrádek zdůrazňuje také Gehl: „Zalévání květin, zametání chodníku atp. často zabralo mnohem delší dobu, než bylo nutné. Když šli kolem sousedé, práce byla ochotně přerušena ve prospěch krátkého rozhovoru přes plot“ (Gehl 2000: 193).

Je zřejmé, že komunitní zahrada oživuje městský prostor a slouží pro sdružování místních obyvatel. Již renesanční zahrada, jak připomíná Eugenio Battisti, byla „místem potěšení ... svátků, zábavy přátel ... sexuální a intelektuální svobody ... filozofických diskuzí a posilující jak tělo, tak duši ... [s] funkcí galerie soch, zahradnické encyklopedie in vivo, centrum botanického a lékařského výzkumu. Nakonec, je to trvalý zdroj morálního poučení“ (in Cooper 2006: 4).

Sociální funkce zahrad je zvláště patrná v komunitních zahradách, které dávají ke vzájemné spolupráci a komunikaci více příležitostí. Interakce, ke kterým v komunitních zahradách dochází, podporují vytvoření silnějších a hlubších vztahů mezi členy. Vytváří se tak vazby, které v městském prostředí nejsou běžné. Lidé si pomáhají i s problémy, které se přímo netýkají zahradničení a vzájemně je sblížují. Autoři dokládají celou řadu dalších pozitivních vlivů, ať to je již výše zmiňované navrácení intimity do městského prostoru, anebo také mezigenerační propojení lidí rozličného náboženského vyznání, etnické příslušnosti a genderu (Hou – Johnson – Lawson 2009; Howe – Wheeler 1999; Kortright – Wakefield 2011; Lawson 2005; Okvat – Zautra 2011).

Metodika

Případová studie je zaměřena na sociální dění uvnitř i navenek komunitních zahrad v Praze. Vzhledem k tomu, že v zahrádkářské sezóně 2013 bylo v Praze známo pět fungujících komunitních zahrad (Kokoza, Prazelenina, Ulitej záhon,

Zebra a Kuchyňka). Kontaktovala jsem postupně každou z nich a provedla polostrukturované rozhovory s jejich zástupci. Na základě doporučení organizátorů zahrad jsem vybrala celkem 11 zástupců různě zapojených do aktivit komunitních zahrad. Rozhovory jsem prováděla se zakladateli a organizátory, kteří na zahradě zároveň zahrádkáři, se zahrádkáři, ale také s lidmi, kteří sice nemají vlastní záhonek, ale pomáhají s organizací či se pravidelně zapojují do dalších aktivit v zahradě (pro usnadnění je dále označuji obecným termínem účastníci). Citace z rozhovorů použité níže v textu byly stylisticky upraveny a jejich autoři anonymizováni.

Ve čtyřech z těchto komunitních zahrad jsem v průběhu sezóny provedla zúčastněné pozorování na různých akcích: zahájení sezóny, vyklízení prostorů zahrady, organizační schůzky, grilování a workshop výroby nábytku z paletek pro zahradu. Zde jsem pozorovala způsob, jakým mezi sebou účastníci komunikují. Pozorování bylo inspirováno McMillanovou a Chovisovou definicí komunity uvedenou v úvodní části textu. Dle způsobu chování účastníků ve skupině (zda se k sobě chovají přátelsky a vstřícně, anebo se spíše straní; jsou-li ochotni řešit neshody kompromisem; stojí-li si tvrdě za svým názorem, anebo svůj názor z ostychu vůbec nevyjádří) je možné usuzovat, jestli se cítí být její součástí a jestli jednotlivým členům na sobě záleží. Dále, dle způsobu práce ve skupině a projevované aktivity (zda se rozhodují konsenzem, anebo rozhoduje jedna autorita; zda sami nabízejí svou pomoc a přicházejí s vlastními nápady, nebo čekají na vyzvání od autority, anebo se starají jen o sebe) lze usoudit, jestli se snaží o vzájemné uspokojování potřeb, či chtějí uspokojit jen potřeby vlastní.

Kvalitativní analýza získaných dat se zaměřila na tři témata: veřejný prostor (jakým způsobem zde komunitní zahrada působí), spolupráci s okolím a veřejností (jakou má komunitní zahrada pozici) a vytváření komunity (lze již společenství charakterizovat jako komunitu?), která se projevila jako nejdůležitější. S ohledem na krátkodobou existenci většiny zahrad jsem si nekladla za cíl poznat, jakým způsobem komunita funguje, ale pouze ověřit, zda již vzniká.

V následujícím textu jsou získané poznatky rozděleny do dvou bloků – umístění zahrady v sociálním a geografickém prostoru města a podpora komunitních vztahů. V prvním bloku se věnuji prostoru komunitních zahrad v širším kontextu, tedy tomu, zda organizátoři záměrně usilují o vylepšení veřejného prostoru ve smyslu aktivního občanství a zda komunitní zahrada mění povahu do té doby určitým způsobem využívaného nebo nevyužívaného místa. Dále v tomto bloku sleduji, zda zahrady navazují spolupráci s okolím – např. městskou částí, okolními podnikateli či neziskovými organizacemi a také s veřejností. Druhy

blok je zaměřený na komunitní zahrady samotné. Zjišťovala jsem, jak probíhá komunikace mezi všemi zástupci komunitních zahrad, jak probíhají setkání a jak se k sobě zástupci v různých situacích chovají.

Umístění v geografickém a sociálním prostoru města

Každá ze zahrad se vyskytuje v jiné městské části Prahy, její existence je tak formována jinými podmínkami a má pak jiné možnosti vyjednávání své pozice. Zároveň s tím se liší i paleta možností, kterými může komunitní zahrada působit na svá sousedství – na prostor samotný, veřejnost, firmy, organizace a úřady.

V okolí Zebry je spousta zeleně, ale jedná se o velmi zanedbané místo s množstvím odpadků. V samotném prostoru současné zahrady byla neoficiální skládka. Toto místo vybraly zakladatelky záměrně, aby místu „pomohly“. Jak vyplynulo z jednoho průzkumu místní aktivní skupiny, daná lokalita patřila k těm, kde se lidé nejvíce bojí, což byla zřejmě výzva pro zakladatelky komunitní zahrady, jak dokládá následující část rozhovoru:

Ale my jsme měly tu myšlenku, že fakt tomu pomůžeme. Když to tam jako vyčistíme, uklidíme, budeme tam, takže se tam už ty lidi nebudou tolik bát. (zakladatelka Zebry, 13/09/05)

Prazelenina využívá zabetonovaný prostor. V okolí schází větší park, kde by bylo možné se posadit a kde by si mohly hrát děti. Jasným způsobem tak reaguje na potřebu místních obyvatel a svou existencí nahrazuje existenci veřejného parku.

Vznikem Kuchyňky nedochází v prostoru k žádné podobně významné změně. Obnovuje se téměř zapomenutá tradice místa, neboť se zahrada nachází v prostoru bývalé zahrádkářské kolonie, která byla zrušena před sedmi lety. Ulitej záhon se nachází ve veřejné zeleni, u parku a u dětského hřiště na velice klidném místě. V blízkosti je zahrádkářská kolonie a rodinné domky. Navíc patří k rodinnému centru, nedochází tedy k významné proměně veřejného prostoru. Podobně je to u Kokozy, která je předzahrádkou centra pro děti a dospělé. V jejím okolí je zeleně dostatek, přestože se nachází na sídlišti mezi panelovými domy.

Většina zahrad se nachází na soukromém pozemku. Organizátoři mají smlouvu s majitelem, který se do aktivit zpravidla nijak nezapojuje. A tak je i přes dlouhodobý záměr, který komunitní zahrady při zakládání mají, možné, že majitel pozemku dá přednost jiné pro něj výhodnější nabídce, například od developerů.

Vzhledem k lukrativním polohám v centru Prahy je to obava opodstatněná, Prazelenina se již z tohoto důvodu jednou stěhovala. V tomto kontextu je v bezpečí Kuchyňka v prostoru bývalé zahrádkářské kolonie. Majitel pozemku se aktivně podílí na tvorbě této komunitní zahrady i zahradničení samotném. Jediná Zebra pěstuje na pozemku, který patří městské části. Vyjednávání bylo v tomto případě zdlouhavé zejména kvůli neznalosti konceptu komunitních zahrad a z toho pramenící nejistotě. Nakonec, aby usnadnila vyjednávání s městskou částí, spojila se Zebra s místním občanským sdružením. O tom pojednává tento úryvek rozhovoru:

On byl spíš problém s tím městem, protože vlastně fakt nevědí, co to je. A říkali, že se báli, že třeba ten kompost bude zapáchat a že by si pak mohli lidi stěžovat. ... jsme si říkaly, že pro to vyjednávání s městem bude lepší, když budeme členy nějakýho občanskýho sdružení, což se pak potvrdilo. (zakladatelka Zebra, 13/09/05)

Některé zahrady spolupracují mezi sebou. Hlavním koordinátorem této spolupráce je Kokoza, dalšími zahradami v této síti jsou Zebra a Ulitej záhon. Tyto tři zahrady jsou aktivní i v rámci komunikace s veřejností a jinými organizacemi. Kuchyňka vznikla jako další projekt jiné komunitní zahrady, která se nachází mimo Prahu a nebyla do výzkumu zahrnuta. Zkušenosti a informace pak tyto dvě (pražská a mimopražská) zahrady sdílí zejména mezi sebou. Část komunitních zahrad navázala spolupráci s organizacemi a firmami, ať už místními, nebo z jiných částí Prahy. Dochází tak k dalšímu vyjednávání a upevňování pozice zahrady, což přímo potvrzují následující zkušenosti:

[... a ten], který má firmu na starosti, tak se sám vlastně ozval, že ho to zajímá, a byl se tady podívat. A následně jsme navázali nějakou spolupráci. První workshop byl ty vertikální záhony a pak jsme pokračovali nábytkem na zahradu, to se vyráběly ty lavice. (zakladatelka Ulitého záhonu, 13/09/05)

... už jsme zorganizovaly jedno povídání, ale zatím jsme ho měly tady v kavárně, což je náš takový jako spřátelený prostor. Že tady to máme rádi a oni mají snad rádi nás. ... Teda majitelé to vědí, že jsme zahrada. Dokonce majitelka nám pomáhala na zahradě stavět plot a tak. (organizátorka v Zebře, 13/09/05)

Podobně dochází k ujasňování vlivu komunitních zahrad na veřejnost. Ulitej záhon v rámci grantem podporovaného projektu zapojuje do plánování svého

dalšího rozvoje veřejnost a studenty architektury. Cílem je, aby proběhlo několik workshopů a kulatých stolů. Vzniknou přitom tři pracovní skupiny. První budou tvořit teenageři, druhou rodiny s dětmi a třetí současní uživatelé zahrady. Tyto skupiny budou pod vedením studentů architektury diskutovat o podobě zahrady a jejího okolí. Jak uvádí zakladatelka:

Ale všechny ty nápady, i ta grantová výzva byla postavená tak, že vlastně všechny ty nápady by měly vzejít od veřejnosti. (zakladatelka Ulitýho záhonu, 13/09/05)

Kokoza je hlavním komunikátorem a propagátorem komunitních zahrad i ve vztahu k veřejnosti, pracuje na podobných projektech týkajících se městského pěstování a kompostování a organizuje tematické workshopy. Pokud mají lidé zájem, mohou do zahrady nosit organické zbytky z kuchyně, aniž se stanou členy. V Kokoze zahradníci navíc nabízejí zájemcům a zaměstnancům centra, u kterého se zahrada nachází, že si mohou natrhat bylinky na společné zahrádce.

Ptají se, že jo, takže my jsme říkali – jo, tady si můžete natrhat cokoliv, jo? Jakože vědí, že si tam můžou prostě natrhat, myslím, že to využívají. (organizátor Kokozy, 13/12/04)

Podpora komunitních vztahů

Vytváření komunity při komunitní zahradě moderního typu je často považováno za důležitější faktor než samotné pěstování. Z rozhovorů vyplynulo, že vytvoření kontaktů v místě bydliště je ve skutečnosti prioritní i v očích zástupců komunitních zahrad, jak dokládají tyto části rozhovorů:

Jako rozhodně to jde za hranice toho zahradničení nebo zemědělství, protože se tam potkáváme ne jako zahradníci, ale jako lidi, že jo ... potkal jsem lidi třeba, se kterejma dělám zase teďko jiný věci. ... Jsou to lidi, který prostě jsou moje krevní skupina ... (zakladatel Kuchyňky, 13/10/17)

... díky tomu, že jsme takhle chodili spolu na tu zahradu, tak vlastně jsme se seznámili a sprátelili. (zahradnice v Prazelenině, 08/11/08)

Jako pro mě třeba, že jsem se sem přestěhovala a nikoho jsem tady neznala, to bylo velmi milé, že tady člověk třeba někoho potkal ... (1. zahradnice v Kokoze, 13/11/22)

Často se v zahradě seznámí i se sousedy, se kterými léta bydlí ve stejném domě, ale doposud je nikdy nenapadlo dát se do řeči, k čemuž se v rozhovoru přiznala zahradnice z Kokozy:

Tam se člověk seznámí s takovými zajímavými lidmi. Já se tam potkala s paní, která bydlí v našem domě, kterou jsem nikdy před tím neviděla. Často se potkáváme na autobusu, tak vždycky něco prohodíme, poklábosíme. (2. zahradnice Kokozy, 13/11/13)

Lze z toho usoudit, že zástupci komunitních zahrad vnímají anonymní atmosféru města, sídliště, kde bydlí, a chybí jim bližší kontakt s jejich sousedy. Pocit domova, toho, že člověk někam patří, totiž vytváří i lidé, kteří žijí v jejich okolí. Je proto příjemné zastavit se se svým sousedem, pozdravit se a prohodit několik vlídných slov. A mnozí, přestože se nezajímají přímo o zahrádkaření, využívají tuto možnost setkávání, kterou jim komunitní zahrady nabízí.

V komunitních zahradách se organizují různé kulturní akce. Ať už jde o grilování, společné vaření, promítání filmů a dokumentů, bleší trhy, nebo vzdělávací workshopy a semináře, sdílením společných zážitků se utužují společné vztahy. Jedna účastnice vypověděla o tom, že její přítel se v zahradě účastní právě těchto kulturních akcí:

Jako můj přítel tomu fandí. ... v momentě, kdy je nějaká aktivita společná třeba, když je nějaký piknik nebo si děláme večer v zahradě ohýnek, tak se rád připojí taky. Takže i když přímo nezahradníme, tak jako ta komunita si myslím, že ho láká. (účastnice v Kokoze, 13/11/13)

V případě lidí, kteří v zahradě nic nepěstují, a přesto tam pravidelně chodí, se důležitost komunity projevuje přímo. Chodí tam pravidelně, bez ohledu na to, zda je naplánovaná nějaká akce, jak uvádí tento příklad:

A já jsem šel okolo a viděl jsem vevnitř, že tam jsou prostě jakýsi pytle, v kterých roste mrkev a rajčata. A viděl jsem tam maringotku a hadice na zalejvání. ... A celá ta atmosféra ... a vůbec prostě genius loci toho jakoby mikrosvěta, mně učaroval do té míry, že přestože po práci nechodím normálně do hospody ani na pivo, tak tady, skoro každéj druhej den jsem tam zašel prostě na jedno nebo na tři malý, abych tam prostě poseděl, pozoroval tam ty lidi, jak se rejpu v zemi, na jejich děti, který se tam hemží všude možně. (účastník Prazeleniny, 13/12/10)

Přátelské atmosféře komunitní zahrady a okamžitému zapojení nově příchozích napomáhá přirozeně vlídná povaha zahrádkářů – lidí, kteří mají blízko k přírodě.

Tak ono jako kdo zahradníci, tak nemůže být, říkám, špatný člověk asi, teda dle mého názoru (2. zahradnice v Kokoze, 13/11/19).

Úroveň sounáležitosti souvisí vedle doby trvání, po kterou zahradník do komunitní zahrady patří, také se způsobem, jakým je zahrada organizována, tedy s úrovní sdílení. V komunitní zahradě Zebra, Ulitej záhon, Prazelenina i Kokoza má každý vlastní záhonek, o který se sám stará. Pro některé zahradníky je starání se právě o ten svůj vlastní záhonek velmi důležité, jak se ukázalo na zahájení sezóny v Kokoze. Jelikož přišlo více zahradníků než v minulé sezóně, bylo potřeba zmenšit záhonky, aby každý mohl mít ten svůj. Našli se zahradníci, kteří tento fakt přijímali velice neochotně, ale k otevřené konfrontaci nedošlo.

V jiných případech mezi zahrádkáři funguje solidarita a navzájem si v případech potřeby zalévají záhonky a pomáhají si i v jiných případech:

... je to distingovaná dáma, kterou odhaduji tak na 65 let, abych jí nekrivdila. A obtížně chodí, chodí o francouzský holi. ... A má tam nějakou jako bedýnku, o kterou ona se stará. Ale de facto jakoby fyzicky se příliš o ni starat nemůže, takže se jako přistarává ta komunita. (1. zahradnice v Kokoze o 2., 13/11/13)

Při zahájení sezóny v Zebře nejdříve všichni zahradníci, kteří se dostavili, připravili pytle se zeminou i pro ostatní. Teprve poté se začali věnovat osazování vlastních záhonků, přičemž někteří přinesli sazeničky i pro ostatní. Na podobných situacích se projevuje kolektivní smýšlení a motivace k práci na společném cíli. Stejně tak je tomu, starají-li se o společnou bylinkovou zahrádku, kterou mají v Kokoze, Zebře i Ulitým záhonu. Každý si zde může sklídit, co zrovna potřebuje, a z rozhovorů vyplynulo, že zahradníci to považují za velké pozitivum.

Pouze v Kuchyňce mají všichni společný záhon, což je ještě silnějším projevem snahy o společné uspokojování potřeb. O úrodu se starají společně a sklízí podle toho, kolik kdo potřebuje, jak uvádí organizátor.

Plán byl takovej dělit to nějak jako ... dělit to ne úplně rovnostářsky. Nedostane přesně stejnej díl, ale nějakým způsobem podle toho, kdo co prostě potřebuje (zakladatel Kuchyňky, 13/10/17).

To míří do principu komunity – sami o sobě říkají, že jsou „skutečně komunitní zahradou“, a ostatní označují za spíše kulturní projekty:

A to komunitní je, že proto právě děláme společně a dělíme si vlastně i ty rizika i ty výhody. Tak je to jakoby fajn, když tam vidíš tu partu lidí, která společně sklízí. ... jedna z prvních, která bude skutečně zahradou komunitní, protože ty máš něco v pytlí, já si myslím, že to je takovej trošku spíš kulturní projekt. (zahradnice v Kuchyňce, 13/09/29)

K utužování vztahů přispívá i sdílení znalostí a rad o samotném pěstování a následná společná radost z úspěchu. Na jednom ze setkání Kuchyňky, na kterém jsem byla přítomna, se začalo společným čajem a koláčem, který přinesla jedna zahradnice. Následně se všichni shodli na tom, co je ten den třeba udělat, a pustili se do práce. Každý dle svých zkušeností a schopností buď budoval místo pro kompost, připravoval záhonky, nebo pročišťoval okolí od náletových rostlin.

A o tom je ta komunita, že jo, že každé děláme něco, co umíme, takže třeba když potřebujeme doladit tady elektřinu, jak to udělat a s kým, tak se poptám, kdo rozumí tady tomu, sháníme instalátéra nebo právě opraváře čerpacího systému. Tak zase jako napíšeš lidem, někdo se přihlásí. (zahradnice v Kuchyňce, 13/09/29)

Ve všech zahradách si cení zkušeností, které již zahradník má. Ať se jedná o neúspěšný pokus o pěstování ředkviček na okenním parapetu, nebo o hluboké znalosti o pěstování různých bylinek a koření a jejich následném využití v kuchyni i při léčení.

A my tam obrovsky vítáme lidi, kteří jsou třeba jakoby původem odněkud z regionu a nesou s sebou obrovský know-how o tom, jak to funguje. A tyhle lidi jsou jakoby prostě rodinné stříbro tý komunitní zahrady. (účastnice v Kokoze, 13/11/13)

Použití formulace „rodinné stříbro“ ve spojení s komunitní zahradou dokazuje, že mezi zahradníky dochází ke vzniku silných vztahů. A jako v rodině jim ve většině případů nezáleží pouze na sobě a své úrodě, ale pomáhají i ostatním.

O výpěstky se mezi sebou často dělí i v případech, že nemají společný záhon. Zahradníci dokonce ostatním přinášejí i přebytečnou úrodu z květináčů, které mají doma za oknem.

Dostal jsem nějakou petržel a ještě nějaký bylinky domů prostě takhle čerstvý na jídlo, který člověk doma nemá, že jo (účastník v Prazelenině, 13/12/10).

Někdy se výpěstky zpracují rovnou v zahradě, některé ze zahrad mají v plánu vybudovat na svém pozemku venkovní kuchyň, kde budou úrodu zpracovávat.

Závěr

V posledních letech vznikají v Praze projekty soustředěné na ožívování městského prostoru vytvářením takových vztahů ve městě, které často využívají přívlastku „komunitní“ nebo „sousedský“. Znamená to, že obyvatelé města kriticky reflektují sociální vztahy v městském prostředí, které jsou součástí jejich každodennosti. Chtějí se seznámit se svými sousedy a vystoupit tak z anonymních řad. Tyto aktivity mají potenciál k oživení občanské společnosti. Občanská společnost je totiž odvislá od „sociálních interakcí mezi občany; vytváří příležitost pro občany společně vyjadřovat své názory a hodnoty a promítat je do činů“ (Potůček 2005: 102). Toto je i případ komunitních zahrad, které mají potenciál působit jak na místo chápané geograficky, tak na sociální místo. V neposlední řadě dávají možnost vzniku jisté komunity. I M. Corriganová (2011) zdůrazňuje potenciál komunitních zahrad oživit občanskou společnost a lokalitu, ve které působí. Právě z tohoto důvodu vyzdvihuje sociální hnutí Giddens, když jim přiznává schopnost „ovlivňovat směr vývoje společnosti“ (Giddens 2010: 140).

Studované komunitní zahrady vyjednávají svou pozici jednak navenek (ve veřejném prostoru, ve vztahu k úřadům, okolním organizacím a veřejnosti) a jednak směrem dovnitř k těm, ze kterých je cílem vytvořit komunitu. Zahrady využívají a kultivují zanedbanou plochu města a významně tak přispívají ke zlepšení životní úrovně v daném místě. Mnozí autoři (Okvat – Zautra 2011; Macias 2008) mluví o pozitivních dopadech komunitních zahrad na životní prostředí ve městě. V tom lze spatřovat konkrétní přínos komunitních zahrad.

Vliv komunitních zahrad na veřejnost lze dle Skovajsy nazvat činností vzájemně i veřejně prospěšnou. Vzájemná prospěšnost dovnitř spočívá v tom, že „se věnují výhradně nebo převážně jen uspokojování soukromých zájmů svých členů.“ Veřejně prospěšná činnost navenek pak spočívá v zaměření „na uspokojování takových potřeb nečlenů, jež jsou ve veřejném zájmu“ (Skovajsa 2010: 83). Sem bezpochyby patří takové aktivity jako ekologické vzdělávání, podpora kompostování, povzbuzování sousedských vztahů a nabídka kulturního vyžití. Macias (2008) uvádí, že díky vzdělávání probíhajícímu v komunitních zahradách

i samotnému kontaktu s přírodou a jejími koloběhy se lidé začínají aktivněji zajímat o životní prostředí. V Seattlu jsou některé komunitní zahrady zapojené do systému potravinových bank a dodávají tam část své úrody, jejich veřejná prospěšnost tak získává další úroveň (Hou – Johnson – Lawson 2009).

Navázáním spolupráce mezi sebou, ale i s organizacemi a firmami místními i z jiných částí Prahy, a snahou spolupracovat s veřejností definují komunitní zahrady svoji sociální pozici. To je v souladu s předpokladem Gardnera, který tvrdí, že komunity „nemohou přežít, pokud si nevytvoří takové vztahy, díky nimž mohou zaujmout místo v širším kontextu“ (Gardner 1999: 26).

Ale i v případě, kdy se jim svou pozici podaří definovat, stále hrozí situace, kdy majitel pozemku upřednostní vlastní zájmy nad zájmy veřejnými, jak se již jednou stalo Prazelenině. Komunitní zahrada tak může být pouze dočasným řešením prostoru. Podle Rosola je tento jev jasným projevem neoliberalismu (Rosol 2010). Zahradníci jsou levnou pracovní silou starající se o pozemek do té doby, dokud se neobjeví investor s výhodnější nabídkou. Otázkou tak zůstává, do jaké míry mohou komunitní zahrady prostor opravdu rozvíjet, pokud vnímají dočasnost perspektivy.

Zdá se však, že tato dočasnost nijak neubírá na motivaci ke společnému setkávání komunitních zahradníků. Komunitní zahrady vytváří prostředí k poznávání sousedů, mezi kterými za běžných okolností nevznikají žádné vztahy. Výpovědi reprezentantů komunitních zahrad o vztazích, které vznikají, opravňují interpretovat je jako komunitní podle v úvodu uvedené definice. Při opečovávání svých záhonků se zahradníci blíže poznávají, v některých případech vytváří pevná přátelství a získávají pocit, že někam patří. Úroveň těchto vztahů je do určité míry ovlivněna způsobem organizace komunitní zahrady. Na první pohled se může zdát, že zahrady, ve kterých má každý vlastní záhonek, příliš nepodporují vytváření nových vztahů mezi zahradníky. Ale i zde si pomáhají a směřují svou práci ke společnému cíli, v případě potřeby nezištně zalévají apod. K dalšímu budování vztahů pak napomáhají společně pořádané kulturní a vzdělávací akce (podobně také Anguelovski 2003). A v neposlední řadě přispívá k rozvíjení vztahů dělení se o vlastní úrodu, sdílení zahradnických zkušeností i jiných dovedností. U všech zúčastněných tak vzniká pocit, že přispívají k rozvoji komunity a že jsou pro ni důležití. Okvat a Zautra (2011) také zmiňují fakt, že sdílením semínek, náradí i vědomostí mezi sebou zahradníci vytváří pevnější vztahy. Řešené problémy často přerůstají problematiku zahradničení do rozličných záležitostí osobního života.

Vzhledem k tomu, že se snaží rozvíjet místo, ve kterém se nachází, zapojovat do svých činností okolní organizace, firmy i veřejnost, fungují komunitní zahrady jako komunita založená lokálně. Zároveň však působí jako komunita

zájmová rozvíjející společné hodnoty. Sdružuje nejen lidi se společným zájmem o zahradničení, kteří by se bez existence komunitní zahrady nescházeli, ale také komunitní zahrady mezi sebou. Tato zjištění, fakt, že se objevují stále nové a nové zahrady, a také rostoucí zájem o ně potvrzují, že komunitní zahrady odpovídají na existující potřebu překonat sousedskou anonymitu, která ve městě panuje.

Markéta Mikovcová je doktorandka na Katedře humanitních věd Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity. Zde se v rámci oboru Regionální a sociální rozvoj věnuje různým fenoménům městského zemědělství a jejich přínosům pro trvale udržitelný rozvoj. Kontakt: M.Mikovcova@email.cz.

Literatura

- Anguelovski, Isabelle. 2013. „From Environmental Trauma to Safe Haven. Place Attachment and Place Remaking in Three Marginalized Neighborhoods of Barcelona, Boston, and Havana.“ *City & Community* 12, 2013, 3: 211–237.
- Bartolomei, Linda – Corkery, Linda – Judd, Bruce – Thompson, Susan. 2003. *A Bountiful Harvest. Community Gardens and Neighbourhoods Renewal in Waterloo*. New South Wales: University of New South Wales. [cit. 2014–11–24]. Dostupné z https://www.be.unsw.edu.au/sites/default/files/upload/pdf/cf/hbep/publications/attachments/A_Bountiful_Harvest.pdf.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta.
- Bauman, Zygmunt. 2004. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.
- Beck, Ulrich. 2011. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Cooper, David E. 2006. *A Philosophy of Gardens*. Oxford: Clarendon.
- Corrigan, Michelle P. 2011. „Growing What You Eat. Developing Community Gardens in Baltimore, Maryland.“ *Applied Geography* 31, 2011: 1232–1241.
- Delanty, Gerard. 2003. *Community*. London: Routledge.
- Ferrara, Alessandro. 1997. „The Paradox of Community.“ *International Sociology* 12, 1997, 4: 395–408.
- Firth, Chris – Maye, Damian – Pearson, David. 2011. „Developing ‚Community‘ in Community Gardens.“ *Local Environment* 16, 2011, 6: 555–568.
- Gardner, John W. 1999. *Budování komunity*. Praha: Via.
- Gehl, Jan. 2000. *Život mezi budovami. Užívání veřejných prostranství*. Brno: Nadace Partnerství.
- Giddens, Anthony. 2010. *Důsledky modernity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Gorlach, Krzysztof – Lošťák, Michal – Mooney, Patrick H. 2008. „Agriculture, Communities, and New Social Movements. East European Ruralities in the Process of Restructuring.“ *Journal of Rural Studies* 24, 2008: 161–171.
- Hou, Jeffrey – Johnson, Julie M. – Lawson, Laura J. 2009. *Greening Cities, Growing Communities. Leasing from Seattle’s Urban Community Gardens*. Seattle: University of Washington Press.

- Howe, Joe – Wheeler, John P. 1999. „Urban Food Growing: the Experience of Two UK Cities.“ *Sustainable Development* 7, 1999, 1: 13–24.
- Keller, Jan. 1999. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Keller, Jan. 2004. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kortright, Robin – Wakefield, Sarah. 2011. „Edible Backyards. A Qualitative Study of Household Food Growing and Its Contributions to Food Security.“ *Agriculture Human Values* 28, 2011: 39–53.
- Kurtz, Hilda. 2001. „Differentiating Multiple Meaning of Garden and Community.“ *Urban Geography* 22, 2001, 7: 656–670.
- Lawson, Laura J. 2005. *City Bountiful. A Century of Community Gardening in America*. London: University of California Press.
- Macias, Thomas. 2008. „Working toward a Just, Equitable, and Local Food System. The Social Impact of Community-based Agriculture.“ *Social Science Quarterly* 89, 2008, 5: 1086–1101.
- Mareček, Jiří. 2012. „Funkce a formy zahrad jako inspirační zdroj zahradní a krajinné architektury.“ Pp. 186–202 in Karel Stibrál – Ondřej Dadejčík – Jan Staněk (eds.): *Zahrada. Přírozenost a umělost*. Praha: Dokořán.
- McMillan, David W. – Chavis, David M. 1986. „Sense of Community. A Definition and theory.“ *Journal of Community Psychology* 14, 1986: 6–23.
- Müller, Karel. 2003. *Češi a občanská společnost. Pojem, problémy, východiska*. Praha: Triton.
- Novotná, Eliška. 2010. *Sociologie sociálních skupin*. Praha: Grada.
- Okvat, Heather A. – Zautra, Alex J. 2011. „Community Gardening. A Parsimonious Path to Individual, Community, and Environmental Resilience.“ *American Journal of Community Psychology* 47, 2011: 374–387.
- Potůček, Martin et al. 2005. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Pudup, Mary B. 2008: „It Takes a Garden. Cultivating Citizen-subjects in Organized Garden Projects.“ *Geoforum* 39, 2008: 1228–1240.
- Rakušanová, Petra. 2005. *Civil Society and Civic Participation in the Czech Republic*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Rosol, Marit. 2010. „Public Participation in Post-Fordist Urban Green Space Governance. The Case of Community Gardens in Berlin.“ *International Journal of Urban and Regional Research* 34, 2010, 3: 548–563.
- Scott, John – Marshall, Gordon. 2009. *Oxford Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford UP.
- Skovajsa, Marek. 2010. „Občanská společnost a demokratický stát.“ Pp. 62–89 in Marek Skovajsa et al. (eds.): *Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál.
- Sumner, Jennifer – Mair, Heather – Nelson, Erin. 2010. „Putting the Culture Back into Agriculture. Civic Engagement, Community and the Celebration of Local Food.“ *International Journal of Agricultural Sustainability* 8, 2010: 54–61.
- Storey, David. 2012. „Land, Territory and Identity.“ Pp. 11–22 in Ian Convery – Gerard Corsane – Peter Davis (eds.): *Making Sense of Place. Multidisciplinary Perspectives*. Suffolk: Boydell.
- Tönnies, Ferdinand. 1996. *Community and Society*. New Brunswick: Transaction.